

ОСОБЛИВОСТІ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ КАНАДИ НА ПОЧАТКУ ХІХ СТОЛІТТЯ

У статті розглядаються деякі аспекти процесу становлення системи шкільної освіти Канади у ХІХ ст. Подано коротку характеристику соціо-культурного життя суспільства досліджуваного періоду. Досліджено умови проведення навчання та стан шкільних приміщень. Особливу увагу звернено на дослідження кваліфікацій вчителів та основних методів навчання, характерних для канадських шкіл початку ХІХ ст. Проаналізовано підручники та навчальні програми середніх шкіл Канади початку ХІХ ст. Представлено особливості стану шкіл у деяких невеликих містах та прилеглих до них районах початку 40-х рр. ХІХ ст. у Верхній Канаді.

Ключові слова: система державної освіти, Канада, ХІХ ст., моніторіальне навчання, шкільні приміщення, кваліфікації вчителів.

Постановка проблеми. Початок ХІХ ст. у Канаді характеризується динамічним розвитком суспільно-політичного устрою країни, зокрема східної її частини (сучасні провінції Онтаріо та Квебек). У цей час села переростали у міста, які активно розвивалися, вирубувалися ліси, прокладалися дороги. Кожного року освоювались сотні й тисячі акрів землі. Потік іммігрантів пришвидшився з організацією регулярних пароплавних рейсів через Атлантику на американський континент. Швидкі темпи розвитку країни сприяли удосконаленню соціальної інфраструктури суспільства. Саме в цей період починається зародження системи шкільної освіти країни, а тому вивчення розвитку освіти в Канаді на початку ХІХ ст. представляє особливий інтерес.

Аналіз актуальних досліджень. До вивчення історичної ретроспективи розвитку шкільної освіти на теренах Канади зверталися як вітчизняні, так і зарубіжні науковці. Зокрема, історія освіти Канади розглядається у працях З. Магдач, Н. Мукан [2], К. Томас [11], С. Х'юстон, Е. Прентіс [7]; проблеми історичного розвитку органів управління освітою в Канаді вивчається у працях П. Аксельрода [3], Н. Бервоша [4]; життя й творчий шлях особистостей, що здійснили вагомий вплив на розвиток освіти в Канаді, досліджуються у роботах Л. Карпинської [1], Дж. Путмана [10], Д. Ходгінса [6] та багатьох інших науковців. Однак ґрунтовного дослідження стану шкільної освіти Канади на початку ХІХ ст. у вітчизняній літературі проведено ще не було.

Мета статті – дослідити стан шкільної освіти Канади на початку ХІХ ст. Відповідно до мети, нами були поставлені завдання: подати загальну характеристику розвитку шкільної системи освіти Канади на початку ХІХ ст.; розглянути стан та методичне забезпечення шкіл; дослідити методи навчання, характерні для досліджуваного періоду.

Виклад основного матеріалу. З історичних джерел відомо, що у 1827 р. у Верхній Канаді (територія сучасної провінції Онтаріо) існувало близько 340 загальних шкіл, де навчалося близько 10 000 учнів, які вивчали читання, письмо, арифметику та основи релігії. Тут також існувало 11 районних граматичних шкіл, у яких близько 300 учнів отримували більш ґрунтовне навчання, опановуючи класичні дисципліни та готуючись до кваліфікованих професій. Згідно з даними Ради освіти провінції 1828 року в 11 граматичних школах навчалось 372 учні; існувало 401 загальна школа, загальна кількість учнів становила 10 712 осіб [6].

Не зважаючи на тенденцію щодо зростання кількості шкіл провінції та загальної кількості учнів, які відвідують школи, питання підвищення якості системи освіти в цілому залишається відносним. За даними офіційних звітів про стан освіти у Верхній Канаді, у 30–40-х рр. XIX ст. школи були в поганому стані, у навчальному процесі використовувалися різні за формою та змістом підручники, а заробітна плата вчителів була дуже низькою, в середньому 12 фунтів-стерлінгів на рік. У зв'язку з цим, більшість вчителів загальних шкіл розглядали власну професію як тимчасову і за першої нагоди змінювали роботу. Освітні закони, прийняті урядом, часто залишались формальністю і не завжди впроваджувались у систему освіти.

У «Доповіді про стан справ у Британській Північній Америці» 1837 р. британський дипломат лорд Дургем (Lord Durham) наголошував на тому, що особливо потребують доступу до освіти діти сільського населення Верхньої Канади, і що саме через освіту дітей, жителі сіл можуть стати достойними громадянами країни. Освіта необхідна як бідним жителям сільської місцевості, так і дітям заможних землевласників, оскільки сприятиме розвитку їх моральних поглядів і дасть їм можливість зайняти достойне місце в суспільстві. «Навіть у найзаселеніших районах існує лише декілька шкіл, та й ті дуже низького рівня; а у більш віддалених поселеннях їх взагалі немає» [11, 94].

У книзі «Раєрсон із Верхньої Канади» К. Томас подає коротку характеристику шкіл початку 40-х рр. XIX ст. «...Звичайна сільська школа була дерев'яним будинком, близько 16–20 футів висотою, опалювалась відкритим каміном. Вікна на кожній із трьох стін пропускали світло до кімнати, а під ними до стіни була прибіта дошка, що слугувала патрою. Учні сиділи на лавках лицем до стіни..., [повернені] спиною до центру кімнати. Інколи у центральній частині кімнати стояли лавки, де учні розказували завчені на пам'ять тексти вчителю, чий високий стіл був розташований до них лицем. Не було дошок чи ілюстративних

матеріалів, натомість [учні користувались] книжками, різноманітними за характером та побудовою, а писали гусячими перами, що виготовлялись вчителем» [11, 94]. Основним засобом авторитету вчителя та мотивацією до навчання була різка або ремінь. Застосування фізичних покарань навіть до наймолодших учнів було звичною справою, а тому діти навчались швидше зі страху перед учителем, аніж із власної ініціативи. Покаранням за пропущене слово у вивченому на пам'ять тексті було, як правило, два-три ляпаси по пальцях чи руці.

Кожна друга субота була вихідним днем, а канікули тривали один тиждень улітку. Проте, необхідно зазначити, що оскільки фермерська діяльність залишалась основною діяльністю, то протягом усього року відвідування учнями школи було нерегулярне та хаотичне і значно залежало від пори року та погоди. Особливо це стосувалося хлопчиків, яких уже у віці 9–10 років активно залучали до сільськогосподарських робіт.

У більшості шкіл чоловіки проводили навчання взимку, коли учнів у школах значно більшало, а жінки – влітку, коли відвідування значно знижувалось. Школи, де викладали лише чоловіки, вважались особливо престижними. Щоб стати вчителем тогочасної школи, не потрібно було жодних кваліфікацій. Досить було вміти правильно написати певне слово або визначити частини мови у конкретному реченні. Не рідко ще одним критерієм відбору кандидатів на посаду вчителя була тверезість. К. Томас наводить приклад прийняття на роботу зі слів самої вчительки: «Ти можеш викладати граматику?» – спитав екзаменатор. – Я відповіла «так», вагаючись. Тоді він написав декілька речень та передав мені в руки папір. Це був мій сертифікат» [11, 97]. Р. Макгілл, один із освітян того часу, писав: «Я знаю ступінь кваліфікованості майже всіх учителів цього району [району м. Ніагари] і я, не вагаючись, можу стверджувати, що не більше як один із десяти вчителів є достатньо кваліфікований, щоб навчати дітей» [6, 58].

Коли голова шкільної комісії містечка (англ. Chairman of School Commissions) затверджував вчителя на посаді, він повинен був зібрати підписи батьків щодо оплати його праці. Батьки як правило сплачували 1, 2 або 3 долари за півроку навчання у школі, а також своїм підписом погоджувались забезпечити вчителю проживання та харчування протягом одного тижня. Вчителями часто ставали старі солдати, нерідко фізично неповносправні, або американці, що постійно подорожували. Вони використовували власні підручники, і їх звинувачували у пропагуванні республіканських інтересів. Зустрічались також і молоді

дівчата, які не вміли робити нічого іншого, окрім читати й писати [11]. Не дивно, що на той час не було кваліфікованих вчителів, а сам процес навчання не можна було назвати ефективним. Хоча у більш заселених районах провінції існували школи-моделі, де вчителі вивчали педагогічну майстерність на практиці викладання, вони не отримували висококваліфікованої педагогічної освіти. «...Не існувало стандартних критеріїв кваліфікації вчителів, і, мабуть, не буде перебільшенням сказати, що більшість з них були професійно непридатними» [4, 165].

Усі школи у свідомості звичайних жителів провінції були однаковими, а хорошим учителем уважався той, хто вміє читати й писати краще від учнів. Дати дитині освіту означало відправити її до школи, де під наглядом учителя учні читали й повторювали напам'ять вивчені тексти. Що стосується підручників, уважалося, що будь-який із десяти різних видів читанок підходить для навчання читання. Відомо, що арифметика та граматики могли вивчатись у різних школах за різними підручниками. Матеріальне забезпечення шкіл було дуже низького рівня. Часто не вистачало дощочок і олівців. «У школах панувала анархія; жодна із двох шкіл не була подібна на іншу, [шкільне] обладнання було випадковим, вчителі не кваліфіковані, учні різного віку змішані в одному класі, і, що ще гірше, – кожен з них відвідував школу як хотів» [7, 237].

Стан шкіл у деяких невеликих містах та прилеглих до них районах початку 40-х рр. XIX ст. у Верхній Канаді зображено у табл. 1.

Відвідавши більше ста шкіл, які знаходяться на території району Брок В. Лендон, управитель освіти цього району, подає детальний опис власних спостережень. Шкільні приміщення, – пише В. Лендон, – найчастіше виглядають як жалюгідні халупи, збиті як-небудь із дерев'яних колод. Щілини між ними заліплені глиною, яка час від часу відвалюється, забруднюючи приміщення і утворюючи багато пилюки. Під ногами накидані дошки, що навіть не прибиті цвяхами і коли хтось по них проходить, вони гуркотять так, ніби ви знаходитесь на лісозаготівлі. Над головою розміщені голі крокви, з яких звисає павутина і пилюка. У приміщенні є два-три невеличкі вікна та масивні дерев'яні двері, що скриплять на дерев'яних завісах. Звичайно, подекуди можна побачити школи, які

Таблиця 1

**Стан шкіл у деяких невеликих містах та прилеглих до них районах
початку 40-х рр. XIX ст. у Верхній Канаді [8]**

Місто (район)	Кількість діючих шкіл	Кількість учителів чоловічої статі	Кількість учителів жіночої статі	Середня заробітна плата вчителів чоловічої статі	Середня заробітна плата вчителів жіночої статі	Кількість шкіл без шкільного обладнання	Кількість шкіл, що мають карти
Західний Оксфорд	6	4	2	58	36	2	1
Оукленд	5	4	1	47	36	2	1
Берфорд	13	9	4	50	30	9	1
Норвіч	16	8	8	54	21	9	1
Північний Оксфорд	3	2	1	31	36	2	–
Бленхейм	14	6	8	50	28	10	–
Вудсток	3	2	1	87	35	1	2
Блендфорд	3	3	–	56	–	1	–
Західна Зорра	8	7	1	48	30	5	–
Східна Зорра	7	3	4	50	28	5	–
Східний Оксфорд	8	6	2	44	27	5	1
Ніссурі	13	8	5	44	21	8	–
Дергем	10	3	7	43	25	7	–
Всього	109	65	43	662	353	66	7

знаходяться у дещо кращому стані, аніж ця, однак, що стосується внутрішнього інтер'єру, вони всі однакові. Партами служать, як правило, великі полиці, прибиті під нахилом до стіни приблизно на рівні грудей учнів. Сидіння парт не мають спинки. Інколи у приміщенні також знаходиться учительський стіл. У школі немає ні дошок, ні карт, ані жодних інших ілюстративних матеріалів [8].

Коли заходиш до такої школи, стаєш свідком картини дискомфорту та убогості. Діти сидять за, так званими, партами, не маючи підтримки для спини, а дістати ногами до підлоги можуть лише учні високого зросту. Важко не помітити втому в їх поставі. Деякі з них піднімають обидві ноги на сидіння і сидять по-турецьки. Інші ж, нахилившись уперед, спираються ліктем на коліно, і однією рукою підпирають підборіддя, в той час як друга рука підтримує книжку. Вони постійно шукають причину для перепочинку. Дехто просить дозволу вийти, дехто – дозволу попити води, а інші обступають учителя з проханням прочитати слово, перевірити розв'язання, пояснити граматичний матеріал чи полагодити пера. Таким чином, у приміщенні панує шум і безлад, у якому не може бути й мови про ефективне та пізнавальне навчання [8].

Для шкіл Верхньої Канади, як і для шкіл усієї Північної Америки початку XIX ст., характерним був моніторинговий метод навчання. Принципи

моніторингової освіти (англ. monitorial education) були розроблені приблизно одночасно у 1790-х рр. А. Белом у м. Мадрас, в Індії та Дж. Ланкастером у м. Лондон, у Великій Британії. У моніторингових школах, які відвідували діти робочого класу, учнів навчали групами (інколи до кількох учнів у одній групі), під керівництвом одного вчителя. Навчання у моніторингових школах проводилося за принципом поділу праці. Учителю допомагали групи моніторів, кожен з яких наглядав за окремою групою молодших від нього учнів. Інформація передавалася маленькими порціями від учителя через монітора до учнів шляхом одноманітного повторення [5].

Учні в такій школі розташовувались за партами згідно з їхніми знаннями. Діти, які вивчають абетку, повинні були сидіти за партами, найближчими до вчителя. За ними сиділи ті, хто починає читати односкладові слова. Далі – ті, хто починає читати двоскладові слова. За ними – ті, хто читає чотирискладові слова і більше. Далі – ті, хто вивчають цілі слова, речення та уроки. А за останніми партами сиділи діти, які вивчають правила арифметики. Монітори призначались учителем і наглядали за поведінкою та навчанням тих, хто сидить поряд з ними на лаві. Вони вказували на букви на дощечці, які кожен з учнів повинен був назвати, склад, який потрібно було прочитати, слово, речення чи цифри, які необхідно було додати тощо. Учитель повинен був наглядати за тим, щоб монітори перші приходили у клас, щоб вони змогли підготувати дощечки з літерами, словами та реченнями; вони також повинні були іти зі школи останніми, розставивши усі літери та дощечки на місця. В обов'язки моніторів входило доповідати вчителю про кількість відсутніх учнів, про поведінку та прогрес учнів у відповідних групах, які вони очолювали. Учитель також слідкував за тим, щоб кожна група учнів повторювала вивчений за тиждень матеріал. Це, як правило, відбувалося кожного недільного ранку. Далі він повинен був зачитати новий матеріал та домогтися запам'ятовування відповідей учнів напам'ять. При чому, вчитель завжди починав із групи учнів, які вивчають алфавіт. Поки вони вголос виконують вправи, усі інші повинні про себе повторювати свої завдання, чекаючи, поки не прийде їхня черга виконувати вправи вголос [9]. Моніторингове навчання, хоч і залучало багато учнів, насправді було малоефективним. По-перше, за таких умов навчання важко було сконцентруватись, а по-друге, воно базувалося на зазубрюванні сталих слів, виразів, речень. Поза межами школи діти швидко забували вивчене. У класі панував хаос. «Деякі учні читали вголос, деякі розмовляли, деякі стояли біля вчителя і говорили з ним... Учитель підтримував порядок за допомогою різки...», – згадує одна із вчителів початку XIX ст. [7, 252]. За

таких умов праця вчителя була удвічі більше зосереджена на утриманні дисципліни в класі, аніж на тому, щоб передати учням знання.

Місцевий управитель освіти В. Лендон у своєму звіті про діяльність шкіл району Брок, зауважує, що метод навчання у школах полягає у повторенні напам'ять певних уроків у конкретному порядку. Більшість учителів майже не звертають увагу на клас, у якому сидять учні та під час заучування уроків зайняті налагодженням пер та спостереженням за іншими учнями. Розуміння текстів не є основною вимогою під час вивчення матеріалу. Наприклад, готуючись до уроку читання, учні не вдумуються в описані події чи факти, натомість їхню увагу зосереджують на читанні та вимові тяжких слів. Вони зовсім не думають під час уроків і у процесі такого навчання не засвоюється жодна інформація. Урок англійської мови не має для них більшого значення, аніж він би мав, будучи проведений латинською мовою [8].

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. На початок XIX ст. Канада характеризується активним розвитком соціальних структур суспільства, що сприяє росту кількості різноманітних навчальних закладів у тому числі граматичних і загальних шкіл, та учнів, що їх відвідують. Однак, школи були у поганому стані, в навчальному процесі використовувались різноманітні за характером та побудовою підручники, навчальний процес організовували вчителі, які не мали адекватної педагогічної підготовки, і навіть це було доступним лише для певної частини населення. Основним методом навчання була моніторіальна система, поширена на той час у багатьох країнах світу, яка дозволяла навчати одночасно велику кількість учнів з мінімальним наглядом учителя. Одночасне навчання різних за рівнем знань учнів, а також запам'ятовування текстів напам'ять хоч і давало мінімальні основи освіти дітям, однак було малоефективним і зовсім не наближеним до життя. Більшість дітей, коли переставали відвідувати школу, забували опанований ними матеріал.

Таким чином, на початок XIX ст. назріла необхідність ґрунтовного реформування системи шкільної освіти Канади, яка б полягала у забезпеченні доступу до освіти усім жителям провінції, будівництві шкільних приміщень, які б відповідали основним вимогам житлових приміщень, стандартизації навчальних програм, забезпеченні навчальними матеріалами, наданні належної освіти вчителям та централізації контролю й посилення підзвітності у сфері управління освітою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Карпинська Л. О. Формування професійної майстерності майбутніх учителів у системі вищої педагогічної освіти Канади : дис. на здобуття наук. ст. канд. пед наук / Л. О. Карпинська. – Одеса, 2005. – 221 с.

2. Магдач З. Т. Історична ретроспектива розвитку шкільної освіти Канади / З. Т. Магдач, Н. В. Мукан // Наукові записки : [збірник наукових статей]. Серія: педагогічні та історичні науки). – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. – Вип. 84. – С. 155–161.
3. Axelrod P. The Promise of Schooling: Education in Canada 1800–1914 / P. Axelrod. – Toronto : University of Toronto Press, 1997. – 160 p.
4. Burwash N. The Makers of Canada. Egerton Ryerson / N. Burwash. – Toronto : Morang & Co Limited, 1906. – 303 p.
5. Curtis B. Recognitions of the Canadian State: Educational Reform and the Construction of a Public in Upper Canada 1837–1846 / B. Curtis // Historical essays on Upper Canada: new perspectives / ed. By J. K. Johnson, B. G. Wilson. – Carleton University Press Inc. – 1989. – P. 341–349.
6. Hodgins D. Ryerson Memorial Volume: prepared on the occasion of the unveiling of the Ryerson Statue in the grounds of the Education Department on the Queen's birthday, 1889 / D. Hodgins. – Toronto : Warwick & Sons 68 and 70 Front street west. – 1889. – 146 p.
7. Houston S. Schooling and Scholars in Nineteenth-Century Ontario / S. Houston, A. Prentice. – University of Toronto Press. – 1988. – 418 p.
8. Landon W. The State of Schools in the Brock District, 1849 / W. Landon // G. Hodgins Schools and Colleges in Ontario, 1792–1910. – Vol. 2. – Toronto : Printed and Published by L. K. Cameron. – 1910. – P. 82–89.
9. Perrault J. Cours d'éducation élémentaire à l'usage de l'École gratuite, établie dans la Cité de Québec en 1821 // Family, School and Society in the Nineteenth century Canada / [ed. by A. L. Prentice, S. E. Houston]. – Toronto : Oxford University Press, 1975. – 294 p.
10. Putman J. H. Egerton Ryerson and Education in Upper Canada / J. H. Putman. – Toronto : William Briggs, 1912. – 272 p.
11. Thomas C. Ryerson of Upper Canada / C. Thomas. – Toronto : The Ryerson press, 1969. – 151 p.

РЕЗЮМЕ

Л. И. Гук. Особенности школьного образования в Канаде в начале XIX века.

В статье рассматриваются некоторые аспекты процесса формирования системы школьного образования Канады XIX в. Представлена краткая характеристика социо-культурной жизни общества исследуемого периода. Исследованы условия проведения учебной деятельности и школьных помещений. Особое внимание сосредоточено на исследование квалификаций учителей и основных методов учебы, свойственных канадским школам в начале XIX в. Проанализированы учебники и учебные программы средних школ Канады начала XIX в. Представлены особенности состояния школ в некоторых небольших городах и прилегающих к ним районах начала 40-х гг. XIX в. в Верхней Канаде.

Ключевые слова: система государственного образования, Канада, XIX век, мониторинговое обучение, школьные помещения, квалификации учителей.

SUMMARY

L. Huk. Peculiarities of school education in Canada in the early XIXth century.

The article deals with some aspects of the process of the development of the school education system in Canada in the XIXth c. A brief overview of social and cultural peculiarities of the society has been given. The author discusses the conditions of schooling and school buildings. Special attention is drawn to the study of teacher qualifications and main methods of instruction that have been used in Canadian schools in the early XIXth c. Textbooks and curriculum of Canadian secondary schools in the early XIXth c. are analyzed. The peculiarities of schools in some small towns and suburbs in the early 40th of the XIX c. in upper Canada are revealed.

Key words: public school system, Canada, 19th century, monitorial instruction, school buildings, teacher qualifications.